
ФЕДУХ І.С.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практики
іноземної мови та методики
викладання,
Хмельницький національний
університет,
м. Хмельницький

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто можливості актуалізації духовного потенціалу особистості в процесі вивчення іноземної мови в дорослому віці. Проаналізовано сутність духовного потенціалу особистості, його зв'язок зі смислоутворенням, самоактуалізацією та самореалізацією, роль мови та мовлення у зазначених процесах.

Ключові слова: духовний потенціал, самоактуалізація особистості, вторинна мовна особистість, вторинна соціалізація

В статье рассмотрены возможности актуализации духовного потенциала личности в процессе изучения иностранного языка во взрослом возрасте. Проанализирована сущность духовного потенциала личности, его взаимосвязь со смыслообразованием, самоактуализацией и самореализацией, роль языка и речи в указанных процессах.

Ключевые слова: духовный потенциал, самоактуализация личности, вторичная языковая личность, вторичная социализация

The article deals with the possibility of actualization of personal spiritual potential in the process of foreign languages mastering in adulthood. The essence of personal spiritual potential, its connection with meaning-making, self-actualization and self-realization alongside with the role of language and speech in the processes mentioned is analysed.

Key words: spiritual potential, personal self-actualization, secondary linguistic personality, secondary socialization

Постановка проблеми. Знання різних мов є невід'ємною умовою демократичного розвитку суспільства, оскільки саме воно забезпечує діалог культур, сприяє культурному й соціальному взаємозбагаченню цілих народів та окремих індивідів, забезпечує відкритий доступ до інформації та обмін досвідом, знижує ризик маніпулювання суспільною свідомістю, формування етнічних стереотипів та міжетнічної ворожнечі. Водночас, важливість вивчення мов цим не вичерпується, оскільки мова завжди виступала й виступає не лише засобом спілкування, а й носієм певного культурного коду, в цьому сенсі будучи не лише соціальним, а й духовним явищем. «Мова – душа народу», тож, дотикаючись іншої мови, людина отримує змогу відкрити для себе цілий новий духовний світ – і або збагатитися ним, або відкинути як меншовартий, тим самим звужуючи можливості власного духовного зростання. Але навіть за наявності бажання оволодіти іншою мовою, досягнути її, нерідко трапляється так, що мова, навіть після багатьох років вивчення, залишається стороннім включенням – безособовим, чужим, жодною мірою не інтегрованим у внутрішній світ особистості, що спричиняє суттєве зниження мотивації її вивчення, значні труднощі в її практичному застосуванні. Останнє, на нашу думку, відбувається тоді, коли мовлення перестає розглядатися як психічний процес, різновид усвідомленої та цілеспрямованої діяльності особистості. Не випадково О.О. Потебня наголошував: «мова є засіб не виражати готову думку, а створювати її... вона не відображення світогляду, який вже склався, а діяльність, що його складає» [8, с. 141]. Мовленнєва діяльність безпосередньо пов'язана з процесами смислоутворення та самоактуалізації, і іноземна мова в цьому сенсі жодним чином не відрізняється від рідної. Розуміння цього зв'язку та його врахування в процесі вивчення іноземних мов сприяє як підвищенню

ефективності оволодіння іноземною мовою, так і актуалізації духовного потенціалу особистості, особистісному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивченні можливостей іноземної мови в розкритті духовного потенціалу особистості необхідно спиратися на фундаментальні дослідження духовності та духовного потенціалу у психолого-педагогічній та філософській площинах. Проблема морального самовдосконалення людини, розвитку її духовного потенціалу відноситься до числа основних наукових проблем, що привертала і привертають увагу великої кількості науковців. Поняття духовності як філософської та культурологічної категорії глибоко аналізується в працях Н.В. Караульної, Н.В. Карленко, Н.Б. Трофімової. Психолого-педагогічні засади духовного виховання та розвитку духовності особистості розкривають у своїх працях І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.В. Знаков, Н.А. Коваль, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин.

Вихованню духовності та розкриттю духовного потенціалу особистості в процесі вивчення іноземних мов останнім часом приділяється певна увага, здебільшого, в аспекті можливостей виховного педагогічного впливу на вихованців (школярів та студентів) під час занять з іноземної мови. Педагогічні можливості іноземної мови як навчального предмету в розвитку духовності та її складових (емпатії, толерантності, загальнолюдських цінностей та ін.) досліджують О.Т. Зарвіна, Т.В. Колодяжна, Ю.Н. Корольова, Л.О. Кузьміна, Л.С. Постова, В.Є. Сергєєва, В.О. Цегельнюк, А.І. Щелкова та ін. Водночас, на нашу думку, підхід, за якого вихованцеві відводиться лише пасивна роль «об'єкта педагогічного впливу», особистість якого формують ззовні шляхом певним чином організованих прийомів, дещо знижує можливості для розкриття особистості та вивільнення її духовного потенціалу, з одного боку, та недостатньо сприяє

розвитку вторинної мовної особистості як сукупності здібностей людини до іншомовного спілкування, що розвинулися до рівня здатності проникнути в «дух» мови, що вивчається [11].

Мета статті: проаналізувати можливості актуалізації духовного потенціалу особистості в процесі вивчення дорослою людиною іноземної мови та формування вторинної мовної особистості.

Виклад основного матеріалу. В межах культурологічного підходу духовність постає як спосіб самобудови особи в межах культурного світу через самовизначення і самоспрямування особи. Духовне специфікується в якості особливого компонента культурної реальності, форми самовизначення людини і розвитку її творчих потенцій [2, с. 5; 3, с. 65].

Н.В. Караульна трактує духовність як цілісний процес життєдіяльності людини, де цілераціональні дії нерозривно пов'язані з переживаннями. Цей процес постає водночас як самоідентифікація, самовизначення та самоздійснення, життєствердження особистості що постають у трьох площинах: праксеологічній, за якою самовизначення - це всезагальність життєдіяльності людини, здатність репрезентувати у формах суб'єктивної діяльності всезагальні властивості та зв'язки об'єктивної реальності, суб'єктивно - комунікативній та онтологічній [2, с. 10].

Е.О. Помиткін розглядає духовність як суб'єктивну сутність людини, що характеризується ціннісним усвідомленням буттєвої єдності та спрямованістю особистості на реалізацію у взаєминах і поведінці ідеалів Краси, Добра та Істини [7, с. 9].

У вітчизняній інтелектуальній традиції досліджується широкий спектр компонентів духовного світу людини: знання та його види; віра та переконання; оцінки, цінності і ціннісні форми свідомості; цілі, ідеали, норми, орієнтири та інші регулятивні компоненти діяльності. [2, с. 4; 3, с. 65].

Духовний потенціал особистості в широкому сенсі розглядається у психологічній науці як певний ресурс особистісних можливостей, який може бути використаний для подолання труднощів у досягненні поставленої мети, якщо при використанні цього ресурсу виникає необхідність перспективної реалізації, на відміну від особистісних можливостей, що актуалізуються «тут і зараз» [10, с. 2].

Н.Б. Трофімова визначає духовний потенціал як динамічну психологічну систему з тенденцією до сталого досягнення цілей, що дозволяє перевищувати звичайні діяльнісні показники за рахунок накопиченого особистісного ресурсу у вигляді моральних характеристик особистості, її пізнавальних можливостей, ціннісної орієнтації, творчої діяльності. Дослідниця виділяє такі структурно-змістовні компоненти духовного потенціалу: моральний, пізнавальний, соціалізуючий, смислоутворюючий, ціннісний, творчий [10, с. 14, 28].

Духовний потенціал має діяльнісну природу і матеріалізується у різних видах людської діяльності. Оскільки сутність людини знаходить своє втілення у дії, то конструктивна діяльність у зовнішньому світі можлива лише тоді, коли людина виступає як об'єкт, що відрізняється своєю самістю, тобто, свободою волею, усвідомленням власних ціннісних орієнтирів та можливостей [12, с. 221].

Духовний потенціал складається та формується протягом усього життя людини. Серед чинників, що впливають на розвиток та актуалізацію духовного потенціалу, можна виділити особистісні (розвиток особистості, внутрішні психічні процеси можуть бути причиною розвитку та актуалізації духовного потенціалу), суспільні (духовний потенціал активізується завдяки впливу соціуму) та функціональні (діяльнісні функції є причиною розвитку духовного потенціалу).

Як і будь-яке діяльнісне утворення, духовний потенціал особистості ґрун-

тується на потребі, в даному випадку – на духовній потребі особистості, що зумовлює спрямованість особистості з переважанням певних мотивів, смислів та цінностей.

Наукові дослідження встановлюють безпосередній зв'язок між духовним потенціалом та самоактуалізацією і самореалізацією особистості [3; 6; 9; 10]. При цьому духовність особистості розглядається як провідний чинник реалізації особистістю себе, своїх здібностей та потенцій у різноманітних формах соціальної активності.

Прояв сформованості духовності особистості виражається у двох аспектах особистісної самореалізації: у самоактуалізації (прагненні виявити та проявити власні ціннісні переконання, бажання та пранення людини стати тим, ким вона може стати, за визначенням А. Маслоу) та самоствердженні (прагненні виділитися та заявити про себе).

Роль мови в духовному житті як народу та і окремої людини є очевидною. Мова є основою, підґрунтям смислового розвитку особистості. Ще В. Гумбольдт вказував на те, що мова є засобом розвитку внутрішніх сил людини, її почуттів та світогляду, вона виступає посередником у процесі перетворення об'єктивних реалій зовнішнього світу у думки людини, сприяє самовираженню та взаєморозумінню між людьми [1]. І сьогодні дослідники зазначають: гармонізація внутрішнього світу людини багато в чому залежить від адекватності мовленнєвого розвитку та мовного оточення [4, с. 41].

Мовлення є одним з найголовніших засобів самовираження людини, відкритого прояву власної позиції. Мовленнєві ситуації, якщо вони спонукають до роздумів та є актуальними й ціннісно значущими для особистості на тому чи іншому етапі її розвитку, сприяють самовизначенню та самоактуалізації особистості в процесі групового спілкування.

Процес духовного розвитку особистості, активізації її духовного «Я»

невід'ємно пов'язаний з упорядкуванням ідеалів, цінностей та смислів [7, с. 11]. Смислова сфера самореалізованої особистості характеризується просоціальним спрямуванням, моральною смисловою орієнтацією, інтерналізованим прийняттям загальнолюдських цінностей [6].

Засвоєння цих смислів відбувається шляхом інтерналізації смислів, що вже наявні в людській культурі. Смисли є продуктом спільної соціокультурної та духовної діяльності людей – народів, націй та цивілізації як єдиного цілого та представляють собою найглибинніші прошарки колективного розуму народу. Кожен народ має власну систему смислів, свого роду колективну міфологічну модель світу, що репрезентована в мові, власне, в мовній картині світу, що притаманна носіям тієї чи іншої мови. Мова є універсальним засобом для передачі смислів від однієї людини до іншої. З її допомогою створюється та реальність, в якій живе людина, народ та нація. Без мови були б неможливі як утворення, так і засвоєння смислів. Засвоюючи в процесі вивчення іноземної мови смисли, що їх вона транслює, людина тим самим збагачує власну ціннісно-смислову сферу, коригує власну картину світу.

Духовне самовизначення дорослої особи, яка вивчає іноземну мову, відбувається на основі вироблення у неї індивідуального ставлення до всього соціокультурного простору, що є репрезентованим в мові. У філософській та психологічній літературі духовність людини пов'язують з суспільним та творчим характером її життєдіяльності, з залученням людини до світу культури [4; 6; 7]. За метафоричним виразом Д. Мацумото, «індивід убирає в себе саму сутність культури через мову» [6]. В процесі вивчення іноземної мови відбувається ознайомлення з культурним надбанням іншого народу, формується розуміння «чужого» соціокультурного середовища. У психології та лінгводидактиці це явище

отримало назву вторинної соціалізації.

Відіграючи важливу роль у засвоєнні іноземної мови, вторинна соціалізація сприяє також активізації духовного потенціалу особистості, адже вивчення іноземної мови, завдяки близькому знайомству з іншою культурою, можливістю побачити її зсередини, має суттєвий потенціал щодо формування толерантності та емпатії, розвитку вміння приймати іншу точку зору щодо конкретних подій або життя в цілому та припускати можливість іншого бачення ситуації. Ці уміння та риси є важливими складовими духовності особистості, оскільки вони знаходяться в основі позитивного ставлення людини до інших. Ставлення до іншої людини становить основу людського життя, його осередок. Як образно зазначає Н.В. Мар'ясова, «серце» людини все зіткане з його людського ставлення до інших людей; те, з чого воно складається, цілком визначається тим, яких людських стосунків особистість прагне, які стосунки з іншими вона здатна встановлювати [6].

Комунікація відіграє суттєву роль у системі формування духовного потенціалу особистості. Духовне життя людини завжди спрямоване на іншу людину або на суспільство. Дух пов'язує окремого індивіда – суб'єкта психологічної діяльності з усім людським родом в усіх проявах його культурного та історичного буття. В процесі вивчення іноземної мови відбувається ототожнення людиною себе з засвоєваними культурними зразками, що, з одного боку, становить підґрунтя для формування вторинної мовної особистості, а з іншого – сприяє духовному розвитку особистості за рахунок усвідомлення власної єдності з більшою кількістю людей, стирання кордонів з представ-

никами іншої мовної групи.

В реальності міжособистісних стосунків людина постає як ціле, як унікальний та живий суб'єкт в усьому розмаїтті своїх індивідуальних особливостей. Залучена у міжіндивідне, міжособисте спілкування, вона самовизначається і щодо власної “родової сутності”, вирішує власні екзистенційні проблеми. Використання в процесі навчання іноземній мові матеріалу, що має аксіологічний зміст, не лише активізує творчу пізнавальну діяльність тих, хто навчається, а й сприяє їх емоційному залученню в процес вивчення мови, коли смисли, що репрезентуються в тій чи іншій мовленнєвій ситуації, стають їх особистими смислами.

Висновки. Духовний потенціал представляє собою інтегральну якість, яка відображає міру можливостей актуалізації духовних сил в цілеспрямованій соціокультурній діяльності. Вивчення іноземної мови містить суттєві можливості для активізації духовного потенціалу особистості. Але як і будь-яка інша діяльність, мовлення, незалежно від того, рідне воно чи іноземне, представляє для людини значущість лише в тому випадку, коли воно є осмисленим та спрямованим на задоволення потреб людини – прагматичних, комунікативних, міжособистісних та, власне, духовних, а саме, потреб у самоактуалізації та самореалізації засобами мови. Ці потреби задовольняються за умови побудови навчального матеріалу на таких мовленнєвих ситуаціях, що мають особистісну значущість для особи, що вивчає мову, спонукають до роздумів, рефлексії, осмислення власного духовного досвіду та досвіду інших людей, зокрема, представників тієї культурної групи, мова якої вивчається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – С. 6.

2. Караульна Н. В. *Духовність як чинник самовизначення людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії»* / Наталія Вікторівна Караульна. – К., 2000. – 18 с.
3. Карленко Н. В. *Духовність та самоактуалізація: філософсько-освітній вимір* / Наталія Вікторівна Карленко // *Грані*. – 2012. – № 4(84). – С. 65–67.
4. Колодяжная Т. В. *Возможности иностранного языка в развитии духовно-эстетической культуры студентов* / Татьяна Владимировна Колодяжная // *Горизонты образования*. – 2011. – № 2(32). – С. 40–45.
5. Куйдіна Т. М. *Вивчення духовного потенціалу особистості студентів* / Т. М. Куйдіна, А. І. Усманова // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. сер. : «Валеологія: сучасність і майбутнє»*. – 2010. – № 907. – Вип. 7. – С. 74–78.
6. Марьясова Н. В. *Личностная самореализация духовной личности* / Наталья Валерьевна Марьясова // *Альманах современной науки и образования*. – 2009. – № 10(29), Ч. 1. – С. 87.
7. Помиткін Е. О. *Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»* / Едуард Олександрович Помиткін. – К., 2009. – 42 с.
8. Потєбня А. А. *Мысль и язык* / А. А. Потєбня. – М. : Лабиринт, 2007. – 256 с.
9. Савчин М. *Духовний потенціал людини* / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 203 с.
10. Трофимова Н. Б. *Акмеологическая концепция развития духовного потенциала старшего школьника : автореф. дис. на соиск. науч. степ. д-ра психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология»* / Наталья Борисовна Трофимова. – Тамбов, 2009. – 40 с.
11. Халеева И. *Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика)* / И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 12.
12. Bech I. D. *Wolność duchowa człowieka jako determinanta jego stałego rozwoju* / Iwan D. Bech // *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości / pod red. Tadeusza Lewowickiego i Franciszka Szloska*. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksplotacji, 2009. T. 220. – S. 417–420.